

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Recieved: 25.07.2022

Kabul / Accepted: 25.10.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1148545

**HALKBİLİMSEL METAETİK KURAM İLE KÜLTÜR
ERGONOMİMİZDE DEDE KORKUT ETİK KODU OLARAK:
ADALETLİ OLMAK**

Sacide ÇOBANOĞLU*

Öz

Günümüz toplumları yaşanan etik sorunları sebebiyle gelecekte endişe duymakta ve bu sebeple yitirilen etik değerleri yeniden kazanmak amacıyla çalışmalar yapmaktadırlar. Töre bilim olarak adlandırılan etiği toplumların varlık ve birlik amacıyla uyumlu inanışlar bütünü olarak tanımlayabiliriz. Etik, ahlakın felsefesini yaparak kavramın özünü ifadelendirmekte; yanı sıra doğru ile yanlışın, iyi ile kötünün, adil ile adil olmayanın ayırımının yapılmasını sağlamaktadır. 20. yüzyılın başında normatif etiğe tepki olarak ortaya çıkan metaetik ise ahlak yargılarının temellendirerek etiğin felsefesini yapmaktadır. Ahlakın felsefesinin yapılmasına etik, etiğin felsefesinin yapılmasına da metaetik adı verilmektedir. Bu bağlamda günümüzde etik sorunlarının başında adalet etik değeri ve bu değerini doğru uygulanması noktasında yaşanan sorunlar gelmektedir. Bütün toplumlar, adalet olumlu etik değerinin yitirilmesi ya da hiçbir zaman yerinde kullanılmamasından kaynaklanan dünyadaki gelir dağılımındaki adaletsizlik, eğitim ve sağlık hizmetlerine adaletsizlik, eşit haklara ve hürriyetlere sahip olma gibi sosyal adaletsizlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Çözüm yolunda izlenen yöntem; kültürel ergonomiye uygun etik kodları ortaya koymaktır. Bu noktada bizlerin de kendi mitolojik alt yapımızdan, tarihi arka planımızdan ve halk felsefemizden yararlanarak etik kodlarımızla yapılandırdığımız kültür yasalarımıza, kültürel ergonomimize uygun olan çözümler ortaya koymamız bir gereklilik durumundadır. Bu düşüncelerimiz doğrultusunda *Halkbilimsel Metaetik Kuramı* ortaya koymuş ve kuramın çalışma yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemini* geliştirmiş bulunmaktayız. Türk halk felsefesinin, etik kodlar dâhilinde kültürel ergonomiye uygun olarak yansıtıldığı en müstesna eser hiç kuşkusuz Dede Korkut Kitabı'dır. Dede Korkut Kitabı; kaleme alındığı dönemin zihniyetinin ötesine geçen evrensel uzanan bir etik anlayışı barındırmak, Türk halk felsefesinin temel unsurlarını temsil etmek ve sadece, bizzat kendisi olmakla bir ideoloji olma ayrıcalığına sahip bir eser olarak kaybolan etik değerlerimizi yeniden kazanmak yolunda bize fayda sağlayacak kültürel ürünlerimizin başında gelmektedir. Bu sebeple çalışma evrenimiz olarak Dede Korkut Kitabı'nı seçmiş bulunmaktayız. Çalışmamızın konusu, etik problemlerini bilimsel platforma taşıyarak bir sistem dâhilinde çözümlerini sağlayan kuramımız *Halkbilimsel Metaetik Kuram* ve kuramımızın inceleme yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi* ile Dede Korkut Kitabı'nda *Adaletli Olmak Olumlu Etik Değerinin* temelindeki halk fikirlerini, kültürel ergonomiyi ifade eden etik anlayışı, etik kodlar dâhilinde belirlemek ve Türk halk felsefesindeki yerini ortaya koymaktır. Çalışmamızın amacı; Halkbilimsel Metaetik Kuramın inceleme yöntemi olan *Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi* ile *Adaletli Olmak Olumlu Etik Değerinin* kültürel ergonomiye uygun olarak yapılmış halk felsefesini, yeni bir bakış açısı beraberinde halkbilimsel temellendirmesi ve metaetiksel çözümlemesini yaparak yöntemin uygulanışı noktasında örnek bir çalışma yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Metaetik, Kültürel ergonomi, Etik kod, Etik değerler, Kuram.

* Dr., akademisyen ve yazar. (Academician and writer). sacidecobanoglu01@gmail.com. ORCID 0000 0002 5204 4270.

METAETHICS THEORY OF FOLKLORE WITH AS AN ETHICAL CODE IN THE CONTEXT OF CULTURAL ERGONOMICS BEING FAIR IN DEDE KORKUT

Abstract

Today's societies are worried about the future due to the ethical problems experienced and therefore they are working to regain lost ethical values. We can define ethics, which is called moral science, as a set of beliefs compatible with the purpose of existence and unity of societies. Ethics not only expresses the essence of the concept by making the philosophy of morality, but also provides the distinction between right and wrong, good and bad, just and unjust. Metaethics, which emerged as a reaction to normative ethics at the beginning of the 20th century, makes the philosophy of ethics by grounding moral judgments. The philosophy of morality is called ethics, and the philosophy of ethics is called metaethics. In this context, at the beginning of the ethical problems today are the ethical value of justice and the problems experienced in the case of the correct application of this value. All societies have faced social injustice problems such as injustice in income distribution in the world, injustice in education and health services, injustice in having equal rights and freedoms, resulting from the loss of the positive ethical value of justice or its never being used properly. The method followed in the solution; to reveal ethical codes suitable for cultural ergonomics. At this point, it is a necessity for us to come up with solutions that are suitable for our cultural laws and cultural ergonomics, which we have structured with our ethical codes by making use of our own mythological infrastructure, historical background and folk philosophy. In line with these thoughts, we have put forward the *Metaethics Theory of Folklore* and developed the method of the theory's study, the *Folklore Justification Metaethics Analysis Method*. The most exceptional work in which Turkish folk philosophy is reflected in accordance with cultural ergonomics within ethical codes is undoubtedly the Book of Dede Korkut. Dede Korkut Book; It is one of our cultural products that will benefit us to have an ethical understanding that goes beyond the mentality of the period in which it was written, to represent the basic elements of Turkish folk philosophy, and to regain our lost ethical values as a work that has the privilege of being an ideology just by being itself. For this reason, we have chosen the Book of Dede Korkut as our study universe. The subject of our study is *Metaethics Theory of Folklore*, which enables them to be solved within a system by bringing ethical problems to a scientific platform, and the method of analysis of our theory, Folklore Justification, Metaethics Analysis Method, and Ethics, ethical codes, which express the folk ideas, cultural ergonomics, and the Positive Ethical Value of Being Just in the Book of Dede Korkut. and to reveal its place in Turkish folk philosophy. The purpose of our notice; It is to make an exemplary study on the application of the method by making the folkloric justification and metaethical analysis of the folkloric justification and metaethical analysis of the folk philosophy, which is structured in accordance with the cultural ergonomics of the Positive Ethical Value of Being Just with the *Folklore Justification Metaethics Analysis Method*, which is the examination method of the *Metaethics Theory of Folklore*.

Keywords: Metaethics, Cultural ergonomics, Ethical code, Ethical values, Theory.

Giriş

Çağımızda tüm dünyayı ilgilendiren etik sorunlarıyla karşı karşıyayız. Toplumlar çağımızın etik sorunları sebebiyle gelecekte endişe duymakta ve bu sebeple yitirilen etik değerleri yeniden kazanmak amacıyla çalışmalar yapmaktadırlar. Etik diğer bir söyleyişle töre bilim toplumların varlık ve birlik amacıyla uyumlu inanışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Etik, ahlakın felsefesini yaparak doğru ile yanlış, iyi ile kötünün, adil ile adil olmayanın kısaca olması gereken ile olmaması gerekenin ayrımının yapılmasını sağlamakta, toplumların yaşamları idame ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları ahlak kurallarını felsefi düşünüşle irdelemektedir. Metaetik ise; ahlak yargılarının temellendirerek etiğin felsefesini yapmak amacıyla 20. yüzyılın başında kadar yapılan normatif (kural koyucu) etik, normatif olmayan (deskriptif/tanımlayıcı) etik ve pratik (uygulamalı) etik sınıflandırmasında, normatif etiğe tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ahlakın felsefesinin yapılmasına *etik*; etiğin felsefesinin yapılmasına da *metaetik* adı verilmektedir (Cevizci, 2002: 18). Metaetiği bir şemsiyeye benzetirsek şemsiyenin altında yer alanları; ilk sırada etik, ikinci sırada ahlak olarak değerlendirmek mümkündür (Çobanoğlu, 2021a: 15).

Günümüzde etik sorunlarının başında adalet etik değerinin uygulanması noktasında yaşanan sorunlar gelmektedir. Bütün toplumlar, adalet olumlu etik değerinin yitirilmesi ya da hiçbir zaman yerinde kullanılmamasından kaynaklanan dünyadaki gelir dağılımındaki adaletsizlik, eğitim ve sağlık hizmetlerine adaletsizlik, eşit haklara ve hürriyetlere sahip olmaksızın adaletsizlik gibi sosyal adaletsizlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu etik sorunlarının çözümünde, herkes kendi kapısının önünü süpürürse dünya tertemiz bir yer olur sözü uyarınca bütün toplumlar öncelikle kendi ülkelerindeki adalet sorunlarını çözmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla çözüm yolunda izlenen yöntem; kültürel ergonomiye uygun etik kodları ortaya koymaktır. Bu sebeple bizlerin de mevcut problemin çözümü yolunda geleneklerimize dönerek adalet olumlu etik değerine bakmamız, mitolojik alt yapımızdan, tarihi arka planımızdan ve halk felsefemizden yararlanarak etik kodlarımızla yapılandırdığımız kültür yasalarımıza ve kültürel ergonomimize uygun olan çözümler ortaya koymamız bir gereklilik durumundadır. Bize bu çözümleri gösterecek Türk kültürünü en güzel dile getiren eser hiç kuşkusuz Dede Korkut Kitabı'dır. Bu sebeple çalışmamızda, Dede Korkut Kitabı çalışma evrenimiz olarak belirlenmiştir.

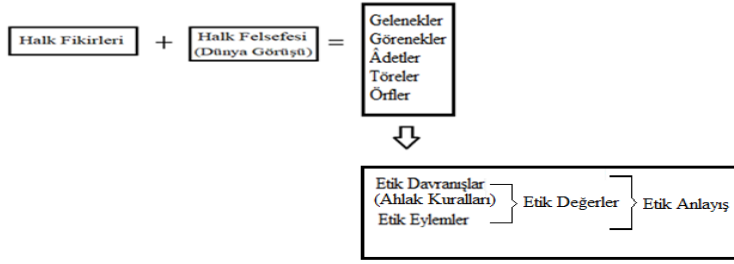
Bu düşüncelerimiz doğrultusunda öncelikle halkbilimi ile etik ve metaetik disiplinlerinin çalışma alanlarının benzerliğine ve yöntemlerinin sentezlenebilir olduğuna dikkati çekmek, bu alanların da halkbiliminin çalışma alanlarından biri olarak literatüre girmesine sağlamak amacıyla disiplinlerarası bir çalışma yaparak *Halkbilimsel Metaetik Kuramı* ortaya koymuş, kuramın çalışma yöntemi olan *Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemini* geliştirmiş bulunmaktayız.¹ Çalışmamızda Dede Korkut Kitabı'ndaki *Adalet Olumlu Etik Değerini Halkbilimsel Metaetik Kuram* çerçevesinde, kuramımızın inceleme yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi*yle inceleyeceğiz. Bu bakımdan şimdi Halkbilimsel Metaetik Kuramı ve inceleme yöntemi Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemini tanıyalım.

1. Halkbilimsel Metaetik Kuram

Halkbilimsel Metaetik Kuram; halkbilimi, etik ve metaetik alanlarında disiplinlerarası bir çalışmayla ortaya konmuştur. Halkbilimsel Metaetik Kuram'ı kavramsal çatı elementleri ve kavramsal yapı elementleri olarak iki kısımda inceleyeceğiz. Kuramın kavramsal çatı elementleri; *Halk fikirleri*, *Halk felsefesi* ve *Disiplinlerarasılıktır*. Kuramın kavramsal yapı elementleri ise; *Önermesi* ve *İşlevidir*. Halkbilimi, gelenekleri inceleyerek insan davranışların çözümlemek onu daha iyi anlayabilmek amacını taşıyan bir bilim dalıdır (Çobanoğlu, 2015b: 63). Halkbiliminde metin merkezli çalışmalara ağırlık verilip bağlam merkezli çalışmaların gecikmesi etik ve metaetik konularının felsefenin ve ilahiyatın alanına girdiği şeklinde yanlış bir kanaatin yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Halkbilimi ve etik disiplinlerinin ilk ortak noktası etik ve ahlak sözcüklerinin gelenek kavramını karşılayan sözcük köklerinden türemiş olmalarıdır. Bu durumda gelenekleri inceleyerek insanı tanımaya çalışan halkbilimi ile etik alanı arasında bariz bir yakınlık olduğu görülmektedir (Çobanoğlu, 2020: 150).

Özkul Çobanoğlu halk felsefesini; sosyo-kültürel bir düzen, zihinsel, metafizik bir sistematik olarak tanımlamakta ve Alan Dundes'ten yaptığı aktarmada Dundes'in (1972) halk felsefesini oluşturan çekirdek

birimlerin halk fikirleri olduğunu ifade ettiğini belirtmektedir. Claude Lévi-Strauss (1994) ise sözlü nakil yoluyla gelen kalıplaşmaların gündelik yaşama uygulanmasını halk felsefesi olarak tanımlamakta ve halk felsefesini yap-takçılık olarak adlandırmaktadır. Dundes ve Lévi-Strauss'un işaret ettikleri bu çekirdek birimler, halk fikirleri (folk ideas), bir araya gelerek halk felsefesini meydana getirmektedir (Çobanoğlu, 2000: 12-14). Halk fikirleri yoluyla ulaşılan halk felsefesi, sosyal normların ortaya çıkışlarında bağlam görevi üstlenmekte, sosyal normlar da etik davranışlar, etik eylemler ve etik değerlerin ortaya çıkışlarında bağlam görevi üstlenmektedirler. Bu uzun soluklu süreci bir şema ile gösterelim.



Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın kavramsal yapı elementlerinden *Kuramın Önermesi*: Ahlaksal yaşam; gelenekler, görenekler, âdetler, töre ve örfleri esas olarak temellendirilebilir'dir. Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın özünü *Halkbilimsel Temellendirme* oluşturmaktadır. Etik temellendirme, bir etik yargısının haklı gösterilmesi, etik yargısının haklılığının belgelenmesi işlemidir (Onart, 1976: 90- 91). Metaetik özünde iki soruya cevap aramaktadır: *Bir ahlak yargısı nedir?* ve *Bir ahlak yargısı mantıksal olarak temellendirilebilir mi?* sorularıdır (Tepe 2011: 93-98). Metaetik; bir etik olguyu, bir etik eylemi ya da bir etik problemi önermeler kurarak temellendirir; halkbilimi ise temellendirmeyi halk fikirleri ve bu fikirler yoluyla ulaştığı halk felsefesi (folk philosophy) ile yapar. Yine disiplinlerarasılıkla bu iki alanın araştırma yöntemleri sentezlenebilmektedir. Bu anlamda metaetiğin bir etik sorununa bakarken sorunun çözümünde bir yöntem olarak kullandığı temellendirme yöntemi ile halkbiliminin inceleme yaptığı olgularda dayanak noktası durumunda olan halk fikirlerini ve halk fikirleri ile ulaşılan halk felsefesini (dünya görüşü) ortaya koyması iki disiplinin örtüştüğü bir diğer noktayı oluşturmaktadır (Çobanoğlu, 2022a: 57).

Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın kavramsal yapı elementlerinden *Kuramın işlevi*; toplumların gelenek, görenek, âdet, töre ve örflerini inceleyerek o toplumu tanımayı hedefleyen halkbiliminin bakış açısıyla etik olguları/olayları felsefi olarak inceleyerek etik üzerine bir üst düşünme biçimi ortaya koymayı amaçlayan metaetiğin bakış açısını birleştirerek bu oluşumların toplumların etik anlayışlarının oluşmasında nasıl etkili olduklarının tespitini yapmayı sağlar. Halkbilimsel temellendirme ile etik değerlerin özündeki halk fikirlerinin birlikteliğiyle ifade bulan halk felsefesini ortaya koyar, bu felsefeden hareketle günümüz etik problemlerine kendi toplumumuzun mitolojik arka planına, tarihi alt yapısına, dünya görüşüne göre çözümler üretir (Çobanoğlu, 2022c: 175).

Halkbilimsel Metaetik Kuram; Ahlaksal yaşamı, gelenekler, görenekler, âdetler, töre ve örfleri esas olarak temellendirmekte, olgu ve olaylara dair davranışların nedenini açıklamakta, olgu kümeleri arasında ilişki kurmakta, sistematik gözlemlere dayalı kanıtlar ortaya koymakta, sorular üretebilmekte, öngörü geliştirebilmekte, modifiye edilebilmekte ve tüm bunlardan hareketle kapsamlı bir önerme olarak ahlaksal yaşam; gelenekler, görenekler, âdetler, töre ve örfleri esas olarak temellendirilebilir önermesini ispatlamaktadır (Çobanoğlu, 2022d: 35).

2. Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi

Etik alanında bugüne kadar temellendirme olarak; *Kozmolojik Temellendirme*, *Teolojik Temellendirme*, *Antropolojik Temellendirme* ve *Sosyolojik Temellendirme* yöntemleri kullanılmaktaydı. Biz bu temellendirme yöntemlerine bir temellendirme yöntemi daha ekliyoruz, bu temellendirmenin adı *Halkbilimsel Temellendirme*dir. Halkbilimsel Temellendirmeyi şöyle tanımlamaktayız; etik değerlerin oluşumlarında bağlam görevi üstlenen sözlü/yazılı kültür ürünlerinin, sosyal normların, ritüellerin, maddi kültür unsurlarının halkbilimsel anlamda halk fikirleri ve metaetiksel anlamda önermelerle gerekçelendirilmelerine *Halkbilimsel Temellendirme* diyoruz. Bu noktada halkbiliminin etik olay ve olgulardan yola çıkarak belirlediği halk fikirleri, metaetikte önermeler olarak karşılık bulmaktadır (Çobanoğlu, 2022e: 353).

Halkbilimsel Temellendirme çerçevesinde hazırladığımız inceleme yöntemimizde ilk sırada; halkbilimindeki *etik eylemler*, metaetikte *moral olgular* olarak ele alınmakta ve anlatıda ya da etik oluşumdaki etik olgular sıralanmaktadır. İkinci aşamada; sıralanan etik olguların anlatıda ya da etik oluşumdaki bağlamları baz alınarak halkbilimsel anlamda *halk fikirleri*, metaetiksel anlamda *önermeleri* kurulmaktadır. Üçüncü aşamada ise belirlenen halk fikirleri ve kurulan önermelerden yola çıkarak etik değerlerin halk felsefesindeki yeri tespit edilmektedir (Çobanoğlu, 2021a: 310). İnceleme yönteminin her bölümünde metaetik alanının doğruluk, anlam ve yöntem konusundaki sorularına cevap verilmektedir.

Şimdi kültür ergonomimizde bir etik kod olarak yer alan Adaletli Olmak Olumlu Etik Değeri'nin halk felsefesini ortaya koymak için öncelikle *kültür ergonomisi*, *etik kod* ve *kültürel etik kod* kavramlarının üzerinde duralım ve kavramlarımıza açıklık getirelim.

3. Kültürel Ergonomi Nedir?

Adaletli olmak etik değeri Türk kültür ergonomisinin çatısını oluşturan çok önemli etik değerlerden biridir ve Dede Korkut Kitabı'nda bir kültürel etik kod olarak yer almaktadır. Kültürel ergonomi kavramı, oldukça eski bir kavram olup dünyada son derece yaygın bir kullanıma sahiptir fakat Türk halkbiliminde yeterince kullanılmadığı görülmektedir. Bu sebeple kültürel ergonomi kavramı, tanımlanması ve açıklanması gereken yanı sıra halkbilimin kullanım alanına kazandırılması gereken bir kavramdır.

Karwowski (2001); en geniş anlamıyla ergonominin insan faaliyetinin tüm biçimleriyle ilgili olduğunu söylemektedir. Giderek anlaşılması zorlaşan karmaşıklaşan dünyamızda, bilim ve teknolojiye gelişmeler, iletişimde ortaya çıkan farklılıklar, küresel ticaretin dönüştüğü etkili şekil, dünya demografisinin farklılaşması gibi unsurların ergonominin seyrinde etkili olduğuna işaret etmekte ve ergonominin gelecek tasarımında çok önemli bir yeri olacağını dile getirmektedir.

Michael Kaplan (2010: 606) ise kültürel ergonominin alanının giderek genişleyeceğini, kısa bir zaman içinde alanın geniş kapsamlı unsurları üzerinde kültürel etkilerin sistemleştirilmesinin ve kodlanmasının bir ihtiyaç olarak ortaya çıkacağını belirtmekte bu sebeple *ergonomi* kavramının ne ifade ettiğinin herkesçe bilinmesi, anlaşılması gerektiğini söylemekte yanı sıra kültürel ergonominin hem sistematik analizini yapabilmek hem de yeni bilgi üretmek dünya çapında çalışma ortamları yaratabilmek için kültürel olarak uygun kullanıcı uygulamalarının geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Araştırmalardan görüldüğü üzere kavram dünyada son derece önemsenmiş ve gelecekte daha da büyük önem taşıyacağına vurgu yapılmıştır. Şimdi Karwowski (2001), Kaplan (2010), Tonya ve arkadaşlarının (2014) çalışmalarından yola çıkarak kendi kültürel ergonomimizin işe vuruk tanımını yapalım. Çağımızda insanın makineyle, çevreyle uyumu, teknik olarak araştırılmakta ve çalışma şartları göz önünde bulundurularak onların fiziksel ve psikolojik özellikleri incelenmektedir. *Ergonomi* kelimesi; Yunanca *iş*, *çalışma* anlamına gelen *ergon* sözcüğü ile *yasa* anlamına gelen *nomos* (Cevizci, 1999: 633) sözcüklerinin birleşimiyle *çalışma yasası* şeklinde oluşturulmuştur. Bir eşyanın, bir makinenin kullanışlı, kolay ve işe yarar olması *ergonomi* kelimesiyle karşılanmaktadır. Bir ürünün kolay kullanılabilir olması, ürünü kullanan ile ürünün uyum içinde bulunması ise *Ergonomik* sıfatı ile ifadelendirilmektedir. Güncel hayatta yeni sistemlere göre kullanıma girmiş otomobillerimizdeki elektronik, multimedya tuşları, direksiyona konumlandırılmış hız sabitleme ya da iş yerlerimizde uzun süreli hareketsiz duruşlar için tasarlanmış kavisli yapısıyla destekleyici, postürü korumaya yönelik koltuklar ergonomik tasarımın en güzel örneklerindedir.

Ergonomi üç ana kısma ayrılmaktadır. Bunlar; *fiziksel ergonomi*, *kavramsal ergonomi* ve *organizasyonel ergonomi*dir. Şimdi bunları tanımlayalım. İnsanın anatomik, antropometrik, fizyolojik özelliklerinin makinalarla, eşyalarla uyumu ile ilgilenen alana *fiziksel ergonomi*; insanın iş ortamındaki zihinsel çalışma yükü, karar verme durumu, nitelikli performans, bilgisayarla etkileşimi gibi konulara uyumu ile ilgilenen alana *kavramsal ergonomi*; insanın iş ortamındaki örgütsel yapılar, politikalar ve süreçlerle uyumu ile ilgilenen alana da *organizasyonel ergonomi* adı verilmektedir. Ergonomi alanlarının hepsi insanın ergonomik eşyaya, ergonomik yaşama ulaşip ulaşmadığını, eşya ile, zihinsel durumu ile, örgütsel yapılar ile uyumlu olup olmadığını araştırır ve bu anlamda karşılaştığı problemlere çözüm bulmaya çalışır.

Şimdi fiziksel çevrenin insana uyumlaştırılması süreci olarak tanımlayabileceğimiz *ergonomiyi* kültürel açıdan ele alalım. İnsan hem fiziki hem de ruhi yönü olan bir varlıktır. Bu durumda insanın sadece *fiziki ergonomisinin* sağlanması/gerçekleştirilmesi tek yönlü bir faaliyet olacaktır. Kültürü, halk felsefesini oluşturan duyuş, düşünüş, davranış ve inançlar olarak tanımlıyoruz, ergonomiyi *çalışma yasası* olarak tanımlamıştık. Bu bağlamda; bir toplumun sosyo-kültürel kodlarına bağlı olarak yapılan *kültür yasasının*, sosyal yaşam içinde farklı kültürel bağlarla sürdürülebilir bir şekilde insana uyumlaştırılmasını *kültürel ergonomi* olarak; bu uyumlaştırma sürecini de *kültürel ergonomi süreci* olarak tanımlayabiliriz. Eğer sosyal yaşam içinde, sosyo-kültürel kodların farklı kültürel bağlarla sürdürülebilir bir şekilde insana uyumlaştırılma süreci tamamlanmışsa, o zaman ortaya o toplumun kültürel faaliyetlerinin tamamını ifade eden tam anlamıyla teşekkül etmiş *kültürel ergonomik yapı* çıkar. Türk toplumları, uzak geçmişten bugüne kendi coğrafyasından, mitolojik alt yapısından, tarihi arka planından, etik varlığından, kadim geleneklerinden, kendi sosyo-kültürel kodlarıyla yapılandığı kültür yasasıyla halk felsefesini ortaya koymuş, *kültürel ergonomi sürecini* tamamlamış ve *kültürel ergonomik yapısını* oluşturmuş toplumlardır. Dünya görüşleri, kültürel ergonomik yapılarıyla uyumludur. Teknolojik değişimlerle birlikte kültüre eklenen yeni unsurların mevcut ergonomik yapıya uyum süreçleri vardır. Bunu; yeni bir teknolojik olgunun mevcut kültürel unsurlara göre kabul edilebilir, kullanılabilir, işe koşulabilir ve kültürel alt yapıya, kültürel şablona, kültürün çalışma yasasına uygun hale gelme durumunu da *kültüre ergonomiye uygunluk* olarak tanımlayabiliriz (Çobanoğlu, 2022f).

4. Etik Kod ve Kültürel Etik Kod Nedir?

Bir meslek, bir kurum veya bir şirkette kararları ve davranışları yöneten etik ilkeleri ana hatlarıyla belirleyen ve o işin yapılmasında uyulması gereken kurallar bütününe *etik kod* adı verilir. Etik davranışlar henüz eyleme dökülmemiş fakat hem güncel bilgiyle hem de kolektif şuuraltımızda kayıtlı olmaları sebebiyle haberdar olduğumuz kültürel etik davranışlarımızdır. Etik eylemler, etik davranışların (ahlak kuralları) eyleme dökülmesidir. Etik davranışların ve etik eylemlerin kavramsallaştırılması da etik değerleri verir. Etik kodlar ise, etik davranışların ve etik eylemlerin kavramsallaştırılması yöntemiyle elde edilen etik değerlerin ifade edildiği ve bu değerlerin kurum içinde nasıl yerli yerinde kullanılacağına belirlendiği, kurallara dökülmüş halidir. Etik kodların işlevi; kurumların çalışanlarına, beraber iş yaptığı kişi ve kurumlara ve kamuya karşı sorumluluklarını özetlemek, temel değerlerini ve ilkelerini yansıtmak, çalışanlara kabul edilebilir ve edilemez davranışlar konusunda rehberlik sağlamak, davranış kalıbı geliştirmek konusunda yol gösterici olmaktır (Çobanoğlu, 2022f). Etik kodlar hukukî yasalardan farklıdır. Hukukî yasalar bir zorunluluktur buna karşın etik kodlar bir gerekliliktir. Bu alanda bilinen en eski etik kod *Hipokrat yemini*'dir. Günümüzde bütün meslekler, kurumlar, şirketler bir *etik kod* çerçevesinde hareket etmektedirler.

Kültürel Etik Kod ise; bir toplumun halk felsefesi ve etik anlayışını yansıtan, davranış kalıbını belirleyen kurallar bütünüdür. Kültürel Etik Kodlar bütün kültürlerde mevcuttur ve kültürlerarası farklılığın göstergesi durumundadırlar. Bir diğer söyleyişle *kültürel etik kod*; bir toplumun etik olgu ve olaylar karşısında nasıl davranması gerektiğini belirleyen bakış açısidir. Türk toplumu kültürel ergonomisini tamamlamış bir etik anlayışı çerçevesinde kültürel etik kodları oluşmuş ve halk felsefesine çerçevesinde kodlamasını yapmıştır.

Şimdi dünyada bu konuda yapılan çalışmalardan birkaç örnek verelim.

Avshalom ve Rachman-moore, 2004 yılında çok uluslu High-Tech şirketinin 812 çalışanı ile etik davranış kurallarının uygulanması sürecini içeren bir çalışma yapmışlardır. Araştırmacılar şirketin

şubelerinde etik davranış kurallarının uygulanması sürecinde verilen eğitimler, kullanılan yöntemler aynı olduğu halde kuralların uygulanması noktasında neden farklı sonuçlarla karşılaşıldığını araştırmışlardır. Bu araştırmayı Çalışanların etik tutumları: Resmi olmayan yöntemler (yöneticinin bir örnek teşkil etmesi veya kuruluşun sosyal normaları); Resmi yöntemler (etik konusunda verilen eğitimler ve kurslar) ve Çalışanların kişisel kontrolleri (kendi kişisel değerleri ve kendi kişisel etik bağlılık derecesi) şeklinde oluşturdukları bir inceleme yönergesiyle yapmışlardır. Araştırmanın sonucunda, kuruluşun sosyal normlarının çalışanların etik davranışları üzerinde en fazla etkiye sahip olan etik unsur olduğu tespit edilmiştir ve çalışanların kurumdaki görev süresince bu etkinin sabit kaldığı gözlemlenmiştir (Avshalom, Moore, 2004: 225-244).

Bu araştırmada etik kodun kurumsal bir işyerinde uygulanmasında bile öncelikli olanın sosyal normlar olduğu sonucuna varılmış olması bize; gelenek, görenek, âdet, töre ve örflerin oluşturduğu sosyal normların toplumların sosyal yaşamlarındaki önemini ve Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın ahlaksal yaşam sosyal normlar üzerine temellendirilebilir önermesinin doğruluğunu göstermektedir.

Bir başka etik kod çalışması Tony Bertham ve arkadaşlarının 2016 yılında yaptıkları çalışmadır. İngiliz, İskoç ve Amerikan eğitim araştırmaları derneklerince geliştirilmiş EECERA Etik Kuralları'nın öğrenciler üzerindeki etkisini inceleyen araştırmacılar etik kodun; öğrencilerin refahını koruyacağı, onlara araştırma yapmaları ve yüksek burs almaları noktasında faydalı olacağı sonucuna varmışlardır (Bertham, vd, 2016: III-XIII).

Dünya çapında yapılan bu araştırmalar bir toplumun yaşamında gerek kültürel ergonominin gerekse kültürel etik kodun ne kadar büyük önem taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda Türk toplumlarında, en eski tarihi dönemlerden bugüne Türk halk felsefesi doğrultusunda oluşturulmuş etik yapı, kültürel ergonomik sürecini tamamlamış, Türk toplumunun kültürel ergonomisine uygun bir etik yapıdır. Şimdi yaptığımız tanımlar doğrultusunda çalışmamızın konusu *Adaletli Olmak Olumlu Etik Değeri* örnekleminde, etik değerimizin Türk halk felsefesindeki yerini öncelikle etik kodlar ve kültürel ergonomi bağlamında belirleyelim.

Etik Davranış (ahlak kuralları): Temel hak ve hukukun gerçekleştirilmesi esastır.

Etik Eylem: Temel hak ve hukukun gerçekleştirilmesi toplumun rahat ve huzur içinde yaşamasının sağlanması.

Etik Değer: Adaletli olmak.

Etik Anlayış: Etik davranış, etik eylem ve bu olguların kavramsallaştırılmış şekliyle etik değer bize etik anlayışı verir. Bu örneklemeden yola çıkarak Türk toplumu olarak bizlerin, adaletli olmayı esas alan bir etik anlayışa sahip olduğumuzu söyleyebiliriz.

Kültürel Etik kod: İnsanların temel hak ve hukuku gözetilmelidir/İnsanlara karşı adaletli davranılır/İnsanlara karşı adaletli olunacak adaletsiz davranışlardan kaçınılacaktır/Adaletsiz olmaktan sakınmak gerekir.

Etik Değerin Kültürel Ergonomik Yapıdaki Yeri: Adaletli olmak etik değeri, Türk kültür ergonomisinde büyük önem taşıyan değerlerden biridir. Adaletli olmak olumlu etik değerinin sözlü ve yazılı Türk kültür ürünlerinde, Türk destanlarında özellikle Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig'i, Nizamülmülk'ün Siyasetnamesi gibi örnek eserlerle özellikle ön plana çıkartıldığı gerek Dede Korkut Hikâyeleri'de gerekse kanunnamelerde, divan ve halk edebiyatı ürünlerinde yer verilerek Türk toplumunda hem yöneticilerin hem de yönetilenlerin sahip olması gereken ayrıcalıklı bir etik değer olarak tanımlandığı görülmektedir.

Kültürel ergonomik sürecini tamamlamış etik anlayışımız içinde, bir kültürel etik kod olarak *toplumdaki bireylerin eşit hak ve hürriyetlere sahip olmasını sağlamak* kuralının kavramsallaştırılmasıyla *Adaletli Olmak* sözcükleriyle ifade bulan etik değerimizin, Türk halk felsefesindeki yerini belirleyebilmek için öncelikle mitolojik arka planını ardından Batı felsefesi ve İslam felsefesi filozoflarınca nasıl yorumlandığını inceleyelim.

5. Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Adalet Olumlu Etik Değerinin Halk Felsefesi

5.1. Adalet Olumlu Etik Değerinin Mitolojik Arka Planı

Mitolojik hikâyeler, çeşitli sosyal olayları alegorik biçimde konu edinmekte, anlatılarındaki kahramanların etik tercihlerine göndermede bulunmakta hatta barındırdıkları panteonların oluşturdukları hiyerarşiyle bize bir sistematik sunmaktadırlar. Mitlerdeki adalet tanrıları ile tanrıçaları ve ifade ettikleri adalet kavramı da bu bağlamda ele alınabilir (Çobanoğlu, 2016: 12-14).

Sümer Mitolojisi

Sümer mitolojisinde adalet kavramının temsilcisi olarak bilgelik ve su tanrısı Enki'yi görmekteyiz. Enki, yeryüzündeki düzeni sağlayan işleyiş kurallarını, yasaları ortaya koymakta ve adalet dağıtmaktadır (Kramer, 1999: 114). Bir başka Sümer adalet tanrısı güneş tanrısı Utu'dur. Enki'nin oğludur. Utu ve Enki, Sümer panteonunda yazgıları belirleyen yedi tanrı arasında olup hukuk kurallarını ve bu kuralların işleyişini, düzeni ifade etmektedirler (Altuncu, 2014: 123).

Babil Mitolojisi

Babil mitolojisinde ay tanrısı Sin'in oğlu olan güneş tanrısı Şamaş, adalet tanrısı olarak bilinmektedir. Şamaş *Yargının Efendisi* olarak nitelendirilmiş tapınağı da *Ülkenin Yargıcının Evi* olarak adlandırılmıştır (Eliade, 2003: 155).

Mısır Mitolojisi

Maat (Ma'et) Mısır kozmolojisinin temel kavramlarından biridir. Maat devekuşu tüyleriyle donanmış bir tanrıça olarak resmedilmiştir. Hakikat, adalet, doğruluk, düzen, denge ve kozmik yasayı ifade etmekte ve bu yüzden adalet kavramına bir etik değer olarak göndermede bulunduğu belirtilmektedir (Pinch, 2002: 159).

Yunan Mitolojisi

Yunan mitolojisinde adalet tanrısı Themis'tir. Themis agoranın ruhudur ve Olympos'ta tanrıların toplantılarına başkanlık eder, düzeni ve geleneklerin devamlılığını sağlar. Nemesis ise kelime anlamıyla *kader dağıtıcısı* anlamını taşımakta ve Themis'ten farklı olarak gece tanrıçası Nyks'in kızı olup karanlık, negatif yönü işaret etmektedir (Erhat, 1996: 213).

Türk Mitolojisi

Görüldüğü gibi Sümer, Babil, Mısır ve Yunan mitolojilerinde adalet kavramı tanrılarla bedenleştirilmektedir. Türk mitolojisinde diğer mitolojilerin aksine adalet kavramının bedenleştiği bir Tanrı inancı bulunmamaktadır. Orhun Abideleri'nde:

“Üstte mavi gök altta yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerinde (de) atalarım dedelerim Bumın Kağan, İstemi Kağan (hükümdar olarak) tahta oturmuş. Tahta oturarak, Türk halkının devletini (ve) yasalarını yönetivermiş (ve) düzenleyivermişler” (Tekin, 1995: BK D1/2/3).

Sözleriyle Türk halkını yöneten yöneticilerin Tanrı tarafından görevlendirilmiş, kut bulmuş yöneticiler olarak devletin yasalarını koydukları ve adaleti tesis ettikleri açıkça ifade edilmiştir. Bu noktada Türk mitolojisinde adalet olgusunun hem bir etik değer hem hukukî bir kavram olduğu görülmektedir. Adaletin tesisi hususunda büyük bir hassasiyet gösterildiği yanı sıra üst düzey bir etik algısına sahip bulunduğu görülmektedir. *Adaletli Olmak Etik Değeri* konusunda Batı ve İslam felsefesi filozoflarının etik bakış açısı doğrultusundaki görüşlerini inceleyelim.

5.2. Adaletin Tanımlanması

Adalet kelimesi Arapça *adl* sözcüğünden dilimize geçmiştir. Adalet kavramının tanımlanmasında yüzyıllar boyunca süren bir probleme tanık oluyoruz. Kavram hemen hemen bütün filozoflar tarafından

tartışılmış yanı sıra tanımlanmaya çalışılmıştır. İlk çağlardan günümüze uzanan süreçte kavramın güncel kullanımdan hiç düşmediğini fakat tanımı üzerine bir mutabakatın sağlanamamış olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi bir kısım filozun adalet kavramını bireysel olarak ele alması bir kısım filozofun ise kavramı toplumsal olarak ele almasıdır. Adalet kavramını bireysel olarak ele alan filozoflar kavramı *iyilik, eşitlik, hak, hukuk* açısından temellendirip tanımlamaya çalışmışlar; kavramı toplumsal olarak ele alan filozoflar ise kavramı *toplumsal iyilik, toplumsal mutluluk* açısından temellendirip tanımlamaya çalışmışlardır. Bu sebeple adalet kavramı bir etik değer olarak görecelidir fakat toplumsal olarak ele alındığında hukukla alakalı bir kavram olarak ayrıcalıklı bir durum arz eder. Adaletin hem bir etik değer hem de hukukî bir kavram olması yine filozoflarca farklı yorumlanmış ve bir kısım filozof, adaletin toplumsal bir kavram olarak ele alınması gerektiğini dile getirmiş bir kısım filozof da adaletin hukukla ilgili olduğunu hatta hukukun da üzerinde yer aldığını iddia etmiştir (Çobanoğlu, 2022g).

Çeçen, adaletin temel hak ve hukukun gerçekleştirilmesi anlamını taşıdığını ve toplumla birlikte değişen göreceli bir kavram olduğunu, adaletin var olduğu adil düzenin insana en üst düzeyde mutluluk sağlayan düzey olduğunu söylemekte yanı sıra adaletin varolabilmesi için toplumsal mutluluğun objektif ve kolektif olarak varolması gerektiğini, bu bağlamda adaletin eşitlikle iç içe olmasının, herkesin hak ve özgürlüklerini eşit düzeyde gerçekleştirmesinin bir zorunluluk olduğunu dile getirmektedir (1975: 96-97).

Esener'e göre adalet insanlığın çok eskiden beri arzuladığı bir duygudur, hukukun amacını oluşturur ve ahlakî görevlerin yerine getirilmesi anlamını taşır (2001: 51). Bu görüşlerden yola çıkarak genel anlamda adalet kavramını; hakka uygunluk ve haklı ile haksızın ayırt edilmesi olarak ifade edebiliriz. Şimdi Batı felsefesi ve İslam felsefesi filozoflarının Adalet Etik Değeri konusundaki görüşlerini inceleyelim.

5.3. Etik Disiplini Çerçevesinde Batı Felsefesi Filozoflarının Adaletli Olmak Etik Değerine Yönelik Görüşleri

Aristoteles'e göre adalet doğal varlıklar üzerinden tesis edilebilir. Doğadaki adalet, her şeyin özüne uygun davranması anlamındadır. Aristoteles tüm erdemleri göz önünde bulundurur, her birinin azlığı, fazlalığı ve bu ikisinin ortasında bulunan itidal anlamı taşıyan *altın ortalarını* tespit eder. Onun yaklaşımıyla korkaklık ile gözü karalığın ortası *cesaret*, savurganlık ile pintiliğin ortası *cömertlik*dir. Bazı erdemlerinse altın ortası yoktur. Sözü nü fazlasıyla tutmanın/tutmamanın altın ortası olmaz. Adaletin de azlığı/çokluğu olmaz, tamlığı/eksikliği olur. Adaletin eksikliği zulümdür. Fiilerin adaletle, ölçülü biçimde gerçekleştirilmesi, mutluluğun şartıdır. Yöneticinin amacı erdemi gerçekleştirmek olmalıdır bu sebeple yönetimde her zaman liyakat sahibi insanlar olması gerekmektedir (Aristoteles, 2019: I/7.,8.,9).

Metaetiğin önde gelen sezgici filozoflarından David Ross (2017: 84) ise Aristoteles'in karakter erdemlerini çıkış kaynaklarına göre farklı bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur.

1. İlkel korkular, öfke duygularıyla bağlantılı erdemler: *Cesaret, ölçülülük*.
2. İnsanın toplum içinde saygın olma ihtiyacından kaynaklanan eylemler: *Gururlu olmak, onurlu olmak*.
3. Toplumsal ilişkilerle ilgili erdemler: *Dostluk, adalet*.
4. İradî istidatları olmadıkları için erdem özelliği taşımayan birtakım nitelikler (Çobanoğlu, 2022b: 203).

Platon, adaleti dört temel erdem arasında ele alır. Adalet bu dört temel erdeme işlerlik kazandırmaktadır. Buna göre ruhun tabii olarak iki itkisi *şehvet* ve *öfkedir*. Bunları kontrol altına alan yönetici yeti; *akıldır*. Şehvet ve öfke yetisi insan yaşamı için gereklidir fakat bu iki hayvani yeti üzerinde aklın egemenliği olmazsa bireysel ve toplumsal yaşam alt üst olmaktadır. Dolayısıyla bu yetilerin ideal forma kavuşturulması gerekmektedir. Filozof şehvet yetisinin ideal forma kavuşturulmasıyla *ölçülülük*, öfke yetisinin ideal forma kavuşturulmasıyla *cesaret*, akıl yetisinin ideal forma kavuşturulmasıyla da *bilgelik* erdeminin doğduğu söylemekte *adaletin* ise her bir erdem için ideal forma ulaştırılmasında etkin olan ve hepsini kapsayan dördüncü erdem olduğunu dile getirmektedir. Platon'a göre adalet, *cesaret* ve *bilgelik* doğuran değerdir (1999: 427-433).

Bu noktada Jan Jack Rousseau'nun görüşleri dikkat çekicidir. Rousseau, *iyinin bir a priori (en yüksek iyi)* olarak yaşanabilmesi için en iyi yönetim biçiminin iyi yaşamayı hedefleyen demokrasi olarak belirlendiğini fakat *Toplum Sözleşmesinin* hiçbir zaman olmadığı gibi gelecekte de olmayacağını söylemektedir. Devlet teriminin hukuki bir terim olduğunu dile getiren filozof, devletin hukuki ve biçimsel kaynağının anayasa olduğunu, anayasanın temelini de adaletin oluşturduğunu söylemektedir (Rousseau, 2008: 84-89).

John Locke, devletin bireysel hak sahiplerinin sözleşmesiyle kurdukları bir organizasyon olduğunu dolayısıyla adaletin de bireysel hakların merkezinde bulunduğunu söylemektedir (Aktaş, 2001: 186).

Adalet Teorisi adlı eseriyle tanınan Rawls, bireysel hakların adalet ilkesi ile belirlendiğini söylemekte ve adalet kavramının etik bir değer olmaktan çok politik ve ekonomik bir erdem olduğunu, adalet olmadan bireylerin işbirliği yapmayacağını belirtmektedir (Aktaş, 2001: 187).

Kropotkin adalet kavramına hem bireysel hem de toplumsal açıdan bakmaktadır. Bir toplumda ancak eşitlik ve adalet kavramlarının sağlam temellere oturtulabildiği oranda, o toplumun bireylerinin birbirleriyle rafine ilişkiler kurabilmelerinin ve ileri düzeyde bir etik anlayış oluşturabilmelerinin mümkün olacağını dile getirmektedir (Kropotkin, 2018: 48-49).

5.4. Etik Disiplini Çerçevesinde İslam Felsefesi Filozoflarının Adaletli Olmak Etik Değerine Yönelik Görüşleri

Farabi adalet kavramını siyasi bakış açısıyla ele alır ve adaletin erdemli toplumun göstergesi olduğunu söyler. Adalet bu erdemli toplumun devlet kurumları ile bireyleri arasındaki ilişkilerin formunu belirleyen bir referans niteliğindedir yanı sıra adalet kavramı devletin bireylere, bireylerin devlete karşı duydukları sevgi ile yakından alakalıdır. Bireyler arasındaki erdemli davranışlar/eylemler beraberinde sevgiyi getirir. Erdemli toplumda var olan sevgi de toplumsal düzenin anahtarıdır, dengesidir, adaleti mümkün kılan en temel unsurdur (1999: 87- 96).

Gazali, yaratılışın başında Allah'ın eşsiz bir düzen kurduğunu, yaratılanların çeşitli karakterlerde, bedenlerinin kendilerine mahsus olarak ruhlarıyla birlikte yaratılmış olduklarını belirtmekte ve böylece insanın kendi içindeki adalete işaret etmektedir. Gazali bu söylemiyle Platon'un *Devlet* adlı eserinde adaleti; ruhun yetileri arasındaki *uyum* ve iyi eylemlerden uzaklaştıran *uyumsuzluk* şeklinde yaptığı tanımlamaları karşılamaktadır. Filozof adalet, insanın tutkusuyla öfkesini, akıl ve dinin rehberliğine bırakmasına bağlıdır demektedir (1992: 95)

İbn Sina, adaleti Platon ve Aristoteles gibi dengede olmak anlamıyla ele almış ve *iffet-şecaat-hikmet* kavramlarıyla bütünlük gösteren bir erdem olarak tanımlamıştır. Söz konusu denge, insanın olgunluğunun davranışlarına yansımadır ve bu dengelilik durumu adaletin teşekkül etmesini sağlamaktadır. Bu anlamda adalet hem fizikî hem psikolojik yönden dengeli olmaya bağlıdır. Adalet hem kişinin kendisine karşı davranışlarında hem de emri altındaki kişilere karşı davranışlarında gözlemlenebilmektedir. Ona göre adalet erdeminin altında iki temel ilke vardır: Birincisi *ıfrat* ve *tefrit* arasında *orta olamın* bulunması; ikincisi davranışın sadece *iyiyi* hedeflemesidir. Sosyal ilişkilerde adalet, hak edilenden fazla vermek ile hak edileni vermemek arasında orta olandır. Filozof, adil bir toplumun temellerinin kurulmasında sosyal işbirliği ve uzlaşının önemine dikkat çeker (2014: 229-244).

İbn Arabi; Tanrı kerim ve rahmandır, yarattığı her şeye kendi varlığından bağışlamıştır demektedir. Filozof Tanrı'nın isimlerinin Âdil ve Âlim olduğunu dile getirmekte Allah'ın adaleti sebebiyle evrendeki her şeyde tertip ve mizan olduğunu ifade etmektedir. Tanrı'nın bütün varlıkları kendi doğasına uygun olarak, yaratılışlarına en uygun olanla uyumlu bir şekilde, varlığın neye ihtiyacı varsa onu vererek yarattığını söylemektedir (1867: 2/163.19).

İbni Miskeveyh, adalet erdemini oluşturan alt erdemlerden bahsetmekte ve bu alt erdemleri *dostluk, ödüllendirmek, iyi muamele etmek, bir şeyi yerine getirmek, sevgi duymak, kin gütmemek, kötülüğe iyilikle karşılık vermek, bayağı kişilere ve sözlere karşılık vermemek, hiçbir durumda insanlıktan ayrılmamak* olarak sıralamaktadır (1983: 19).

Mevlana'ya göre evrende her varlık kendi zıttıyla bilinmektedir bu da bir yönüyle doğadaki ölçüyü, dengeyi göstermekte diğer yönüyle de ilahî adaleti ifade etmektedir. Mevlana'nın adalet anlayışına göre; bir toplum nasıl bir düzen istiyorsa o düzeni ifade eden bir yaşam şekli sürmelidir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır, toplumun adil ve iyi bir yaşama sahip olması ancak Tanrı'nın onlara lütufta bulunmasıyla mümkün olabilir. Tam tersi bir durum varsa toplum adaletsizlik içinde yaşıyor, kötü bir hayat sürüyorsa Tanrı, o toplumu işlediği suçlardan, adaletsiz davranışlarından dolayı cezalandırmıştır. Onlara bozuk bir düzeni reva görmüştür (2003: 2/2822). Mevlana, hükümdarlara halklarını adaletle yönetmelerini öğütlemekte adaletin gerektirdiği cezaları uygularken iyilik yapılmasını gerektiğini ve zulümlerin ancak adaletle dengeleneceğini söylemektedir (1994: 97). Hükümdarların sabırlı olmaları, herkese iyilik etmeleri, suçlulara karşı adaletle davranmaları gerektiğini vurgulamakta ve adaleti tesis etmek kaygısıyla acele karar vermemelerini konusunda onları uyarmakta ve bazen suçlunun pişman olmasına zaman tanınmanın adaletin tecelli etmesinde fayda sağlayabileceğine işaret etmektedir (1999: 23).

Görüldüğü gibi Farabi, İbn Sina, Ebû Miskeveyh gibi Müslüman filozoflar, rasyonel bir adalet kavramı geliştirmişlerdir; Gazali, İbn Arabi ve Mevlana gibi mutasavvuf filozoflar ise, başlangıçta adalet olgusunu diğer filozoflarla benzer bir şekilde ele alırken daha sonra olguyu Tanrı'nın âleme ebedi olarak nakşettiği metafiziksel bir hikmet anlayışı bağlamında ele almışlardır.

Şimdi Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi'mizle Adalet Olumlu Etik Değeri'ni Dede Korkut Kitabı'nda yer aldığı sekiz bağlamda inceleyelim. Bu bağlamlara göre, halkbilimsel anlamda halk fikirleri metaetiksel anlamda önermelerle oluşturduğumuz çözümleme tablomuz şu şekildedir.

5.5. Dede Korkut Kitabı'nda Adaletli Olmak Olumlu Etik Değerinin Halk Felsefesi

5.5.1. Adaletli Olmak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu

<p>1. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Dirse Han'ın adalet göstererek erdemli ve hünerli Boğaç Han'a beylik ve taht vermesi</p> <p>Halkbilimsel Anlamda Halk Fikirleri/Metaetiksel Anlamda Önermeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Dede Korkut erdemli ve hünerli olup yiğitlik gösteren er için babasından beylik ve taht ister. 2. Baba, erdemli ve hünerli yiğit oğluna karşı adaletli davranır ve ona kılıcının ekmeği ile hak ettiklerini cömertçe ona sunar.
<p>2. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Boğaç Han'ın babasını esaretten kurtarması karşısında Bayındır Han'ın adaletle hükmederek ona beylik ve taht vermesi.</p> <p>Halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetiksel anlamda önermeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Oğuz yiğitleri savaş alanında Bayındır Han'ın iktidarının taşıyıcılarıdır. 2. Hanlar ve beyler savaşta gösterilen hüner ve elde edilen başarı karşısında adaletlerini gösterir Oğuz yiğitlerine kılıcının hakkını verirler.
<p>3. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Kazan Bey'in kendisi için türlü fedakârlıklar gösteren Karaçuk Çoban'ı adaletle hükmederek terfi ettirmesi.</p> <p>Halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetiksel anlamda önermeler: Yöneticiler adaletle hükmederek hak dağıtırlar.</p>
<p>4. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Kazan Bey oğlu Uruz'un babasına, oğulun hüneri atadan görüp öğreneceğini söylemesi üzerine Kazan Bey'in adaletli davranarak oğluna hüner göstermeyi öğretmek için onunla ava çıkması.</p> <p>Halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetiksel anlamda önermeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Oğula hüner göstermeyi öğretmeyen baba, görevini yerine getirmemiş kabul edilir. 2. Oğluna hüner göstermeyi öğretmeyen baba; oğlunu hünersizliğinden sorumlu tutamaz, bu durumun sorumlusu oğul değil, babadır.
<p>5. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Bayındır Han'ın Gürcistan'dan gelen haracın beyler arasında adaletli dağıtılamayacağına üzülməsi.</p>

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermeler:

1. Hanlar, adaletin temsilcileridir.
2. Hanlar, beylerine karşı adaletli olurlar.
3. Oğuzlar arasında her paylaşımlar adaletle yapılır.
4. Adaletsizliğin söz konusu olabileceği durumlarda adaletsizliğin önüne geçen akılcı bir çözüm bulunur.

6. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Dede Korkut'un gelip şadlık çalması ve Gürcistan'dan gelen haracın adaletli dağıtımı için çözüm bulması.

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermeler:

1. Haraç adaletle dağıtılmalı Oğuz beyleri küstürülmemelidir.
2. Haracın dağıtımı beyler arasında eşitsizliğe yol açıp küslüğe zemin hazırlamamalıdır.

7. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Kazan Bey'in adaletli davranarak evini yağmalatması.

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermeler: Yağmalatma geleneği hanların, beylerin büyüklüklerini gösterir bir hareket olup onların devletin başı olduklarını tescildir.

8. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Aruz'un Kazan Bey'in Dış Oğuz'u yağmaya çağırmasını adaletsizlik olarak nitelendirerek eşitlik ve adalet kavramlarına dikkat çekmesi.

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermeler:

1. Yönetimde eşitlik ve adalet olmalıdır.
2. Dış Oğuz'un yağmalama hakkı vardır.

5.5.2. Adaletli Olmak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi

Çözümleme tablomuzda yer alan halk fikirlerini bağlamlarıyla birlikte teker teker inceleyelim.

1. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Dirse Han'ın adalet göstererek erdemli ve hünerli Boğaç Han'a beylik ve taht vermesi.

Bağlam: "Bayındır Hanun ağ meydanında bu oğlan çok cenk itmişdür, bir buğa öldürmüş senün oğlun adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün didi. Dirse Han oğlana biglik virdi, taht virdi" (Ergin 1986:14-16).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1. Dede Korkut erdemli ve hünerli olup yiğitlik gösteren er için babasından beylik ve taht ister.
2. Baba, erdemli ve hünerli yiğit oğluna karşı adaletli davranır ve ona kılıcının ekmeği ile hak ettiklerini cömertçe ona sunar.

Dirse Han oğlu Boğaç Han, boğa ile gürleşmiş ve boğayı yenmiştir. Dirse Han adaletle hükmeder ve hüner göstererek ad almayı hak eden oğlu Boğaç Han'a beylik ve taht vererek oğlunu ödüllendirilir.

Oğuzlarda Aristo'nun yöneticilerin liyakat sahibi olması prensibinin bire bir işlendiğini gördüğümüz bu örnekte, Dirse Han liyakat sahibi bir yönetici olarak adaletin azlığı ve çokluğu halinin olmamasını göz önünde bulundurmuş ve adeletle hükmederek adaleti tesis etmiş böylece toplumdaki bireylerin mutluluğunu sağlamıştır. Bu noktada yöneticilerin sahip olması gereken liyakatın adalet etik değeri üzerinden Dirse Han'ın kendi oğlu dâhilinde bütün Oğuz bireyleri için aynı şekilde tesis edildiğine tanık olmaktayız. Boğaç Han, Dirse Han'ın oğlu olmasıyla herhangi bir ayrıcalık elde etmemiş ve bir Oğuz bireyine tesis edilen adalet ile eşit düzeyde/aynı noktada adalet dağılımına tabi tutulmuştur. Oğuz toplumunun adalet dağılımında izlediği bu dikkat çekici eşitlikçi yaklaşım, Aristoteles'in mutlu bir toplumun temelinde yatan en önemli etik değer olarak nitelendirdiği adaletin yerli yerinde kullanıldığı/tesis edildiğinin göstergesidir.

Boğaç Han'ın kendisine saldırmak üzere hızla gelen boğa karşısında gösterdiği cesaret, Ross'un karakter erdemlerini çıkış noktalarına bağlı olarak yaptığı sınıflandırmada, ilkel korkular ve öfke duygularıyla bağlantılı erdemler olarak nitelendirdiği *cesaret* ve *ölçülülük* maddesiyle örtüşmektedir. Yani sıra Boğaç Han'ın bu cesaret ve ölçülülük içeren boğanın alınına yumruk dayayarak onu meydandan dışarı sürmesi eylemini yine Ross'un sınıflandırmasında insanın toplum içinde saygın olma ihtiyacından kaynaklanan eylemler olarak tanımladığı *gururlu olmak*, *onurlu olmak* ikinci maddesiyle de uyum göstermektedir.

2. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Boğaç Han'ın babasını esaretten kurtarması karşısında Bayındır Han'ın adaletle hükmederek ona beylik ve taht vermesi.

Bağlam: “Hanlar hanı Han Bayındır oğlana biglik virdi, taht virdi. Dedem Korkut boy boyladı, soy soyladı, bu Oğuznâme yi düzdi koştı böyle didi” (Ergin 1986: 21).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1. Oğuz yiğitleri savaş alanında Bayındır Han'ın iktidarının taşıyıcılarıdır.
2. Hanlar ve beyler savaşta gösterilen hüner ve elde edilen başarı karşısında adaletlerini gösterir Oğuz yiğitlerine kılıcının hakkını verirler.

Boğaç Han, yiğitlik ve kahramanlık göstererek savaşması ve bu savaştan galip çıkarak babasını tutsaklıktan kurtarması, adalet kavramına hem bireysel hem toplumsal açıdan bakan Kropotkin'in; bir toplumda eşitlik ve adalet kavramlarının sağlam temellere oturtulabildiği oranda, bireylerin rafine ilişkiler kurabilmelerinin ve ileri düzeyde bir etik anlayış oluşturabilmelerinin mümkün olacağını dile getirdiği ve insanın bu ilişkiler vasıtasıyla ortaya koyacağı eylemlerin, toplumun geneli için taşıdığı anlamın toplum fertlerince kavramasıyla mümkün olabileceğinin altını çizdiği, ancak bu ilişkilerin anlamını anlayan insanın, kişisellikten öte geçerek toplumsal fayda sağlayan eylemlerde bulabileceğini iddia ettiği tezinin Oğuz toplumunca doğrulandığının kanıtıdır.

Oğuz toplumunun yaşadığı yüzyıl, günümüz tarihinde “erken dönem” olarak tanımlanmaktadır. Oğuz toplumu yaşadığı bu erken dönemde *eşitlik* ve *adalet* kavramlarından haberdardır ve sadece haberdar olmakla kalmamışlar bu kavramları temel alarak *Türk töresini* günümüzdeki anayasayı oluşturarak toplum yaşantılarını bu yasalar çerçevesinde şekillendirmiş, Kropotkin'in söylemiyle sağlam temellere oturtulabilmiş ve bu oranda, toplumun bireylerinin birbirleriyle rafine ilişkiler kurabilmelerini ve ileri düzeyde bir etik anlayış oluşturabilmelerini mümkün kılmışlardır. Nitekim Boğaç Han, bu etik anlayış vasıtasıyla gözünü kırpmadan savaşa girmiş, babasını tutsaklıktan kurtarmıştır. Ortaya koyduğu bu eylemlerle etik eylemlerin taşıdığı anlamın, toplum fertlerince kavranmış olduğunu ve fertlerin kişisellikten öte geçerek toplumsal fayda sağlayan eylemlerde bulunabildiklerini kanıtlamıştır. Burada hanlar hanı Bayındır Han'ın, savaş alanında kendi iktidarının taşıyıcısı/temsilcisi olan Boğaç Han'a adaletle hükmetmesi ve gösterdiği yararlıklar sebebiyle beylik ve taht vererek onu ödüllendirmesi, Platon'un *adalet*, *cesaret* ve *bilgeliği doğuran değerler* önermesini desteklemektedir.

3. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Kazan Bey'in kendisi için türlü fedakârlıklar gösteren Karaçuk Çoban'ı adaletle hükmederek terfi ettirmesi.

Bağlam: “Kalın Oğuz bigleri toyum oldı. Kazan Big ordusını oğlanını uşağını hazinesini aldı girü döndü. Altun tahtında yine ivine dikti. Karaçuk Çobanı imrahor eyledi” (Ergin 1986: 33).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler: Yöneticiler adaletle hükmederek hak dağıtırlar.

Karaçuk Çoban düşmana karşı savaşmış ve vatanını korumuştur. Onun bu çabası karşısında Kazan Bey adaletle hükmeder ve Karaçuk Çoban'a imrahorluk vererek onu ödüllendirir.

Kazan Bey; vatanını savunurken şehit olan kardeşlerinin kaybını sinesine çeken, baskına uğramış obasına geri döndüğünde ortam hiç uygun olmadığı halde ona yemek pişiren ve peşinden gelmemesini tembihleyerek ağaca bağladığı halde bağlandığı ağacı kökünden söküp sırtına alarak onun ardına düşen

vefakâr Karaçuk Çoban'ı takdir etmiştir. Bu eylemlerde sergilenen davranış kalıbı, Oğuz toplum yapısında, Farabi'nin adalet etik değeri hakkındaki düşüncelerinin yer aldığı görülmektedir.

Oğuz toplumunda hem devlet yöneticileri halklarına karşı hem de bireyler devlet yöneticilerine karşı sevgi duymaktadırlar. Yöneticiler halklarına karşı sevgilerini adaletle hükmederek göstermektedirler. Toplumun bireyleri ise kendi aralarındaki ilişkilerde eyledikleri eylemlerde, erdemi ön planda tutmaktadırlar. Karaçuk Çoban'ın kardeşleri vatan savunmasında şehit düşmüştür ama çoban eylemlerinde erdemi ön planda tutarak yarasını kepeneğinden koparıp yaktığı yünlerle sağaltmış ve vatanını savunmaya devam etmiştir. İşte bu erdemli toplumda varolan sevgi de Oğuz toplumunun düzeninin anahtarı, dengesi ve adaleti mümkün kılan en temel unsurlarıdır.

4. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Kazan Bey oğlu Uruz'un babasına, oğulun hüneri atadan görüp öğreneceğini söylemesi üzerine Kazan Bey'in adaletli davranarak oğluna hüner göstermeyi öğretmek için onunla ava çıkması.

Bağlam: “Kazan oğlunu alıp akara tağlar üzerine ava çıktdı. Av avladı kuş kuşladı, sığın geyik yıktdı. Gök alan görklü çemene çadır tiktdi. Birkaç gün bigler ile yidi içdi” (Ergin 1986: 56).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1. Oğula hüner göstermeyi öğretmeyen baba, görevini yerine getirmemiş kabul edilir.
2. Oğluna hüner göstermeyi öğretmeyen baba; oğlunu hünersizliğinden sorumlu tutamaz, bu durumun sorumlusu oğul değil, babadır.

Kazan Bey oğlu Uruz'un hüner göstermediğinden yakınmaktadır. Uruz babasına, oğulun atadan görenek hüner öğrendiğini hatırlatır. Kazan Bey hatasını anlar ve adaletle hükmeder. Oğuz beylerine toyu ve sohbetlerini bozmamalarını söyler. Kendisi oğlunu alıp ava çıkacak kâfir serhattına gidecek ve orada oğluna hüner göstermeyi öğretecek hatasını telaffi edecektir.

Kazan Bey'in bu eylemi Gazali'nin adalet anlayışıyla uyum göstermektedir. Gazali'nin yaratılışın başında Allah'ın eşsiz bir düzen kurduğu, mükemmel bir yaratımın beraberinde insanı çeşitli karakterlerde, bedenleriyle ruhlarını uyum içinde yarattığı ve bu yaratımın insanın kendi içindeki adaleti işaret ettiği yönündeki düşüncesi, Kazan Bey'le bedenleşmektedir. Kazan Bey beyliğiyle, hanlığıyla böbürlenmeden, kibirlenmeden oğlunu yetiştirememiş, ona hüner öğretememiş olduğunu kabul etmiş ve liyakatiyle, bilgeliğiyle mizacıyla uyumlu bir şekilde beylerine sofralarını bozmamalarını tembihleyip oğluna hüner göstermek için onu alıp ava çıkmıştır. Burada Kazan Bey ne babalığından ne de hanlığından dolayı oğlunun üzerinde baskı kurmamakta oğul da kendisine sağlanan bu demokratik ve adaletli ortam sayesinde babasını eleştirebilmektedir. Bu etik eylem, Oğuz toplumunun yaşadığı erken dönemde sahip olduğu adaletli etik anlayışı örneklemektedir.

Kazan Bey ve Uruz'un eylemleri Gazali ve Platon'un, ruhun yetileri arasındaki *uyum* ve iyi eylemlerden uzaklaştıran *uyumsuzluk* şeklindeki adalet tanımlamalarını karşılamaktadır. Gazali'nin; adalet, insanın tutkusuyla öfkelerini, akıl ve dinin rehberliğine bırakmasına bağlıdır sözü, Kazan Bey'in, Uruz'un sözlerine öfkelenmemesi ve beyliğini ön planda tutarak oğluna tepki göstermemesi, hatasını kabul etmesi ve oğlunu eğitmek amacıyla harekete geçmesi eylemlerinde akıl rehberliğinde hareket etme noktasında örtüşmektedir.

Kazan Bey'in ve oğlu Uruz'un düşünceleri doğrultusunda eyledikleri eylemler İbni Miskeveyh'in adalet erdeminin oluşturan alt erdemler olarak *dostluk, ödüllendirmek, iyi muamele etmek, bir şeyi yerine getirmek, sevgi duymak, kin gütmemek, kötülüğe iyilikle karşılık vermek, bayağı kişilere ve sözlere karşılık vermeme, hiçbir durumda insanlıktan ayrılmamak* şeklinde sıraladığı etik eylemlerle de uyum göstermektedir.

5. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Bayındır Han'ın Gürcistan'dan gelen haracın beyler arasında adaletli dağıtılamayacağına üzülməsi.

Bağlam: “Tokuz tümen Gürcistanun haracı geldi. Bir at bir kılıç bir çomak getürdiler. Bayındır Han katı saht oldı” (Ergin 1986:100).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1. Hanlar, adaletin temsilcileridir.
2. Hanlar, beylerine karşı adaletli olurlar.
3. Oğuzlar arasında her paylaşımlar adaletle yapılır.
4. Adaletsizliğin söz konusu olabileceği durumlarda adaletsizliğin önüne geçen akılcı bir çözüm bulunur.

Gürcistan'dan Oğuzlara her yıl haraç olarak altın akça gelmektedir. Bayındır Han, Gürcistan'dan gelen altın akçaları Oğuz beylerine adaletle dağıtıp aralarında pay etmektedir. O yıl altın akça yerine sadece bir at, bir kılıç, bir de çomak gelmiştir. Bayındır Han altın akça yerine gönderilen bu üç hediyeyi beyleri arasında adaletli bir dağıtımla pay edemeyeceğini düşünerek bu duruma çok üzülür.

Jan Jack Rousseau adalet olumlu etik değerini, İslam felsefesinde Hz. Ömer'in *Adalet mülkün temelidir* sözüyle ifade ettiği adalet anlayışıyla ele almakta devlet teriminin hukuki bir terim olduğunu, devletin hukuki ve biçimsel kaynağının da anayasa olduğunu söylemektedir. Rousseau'ya göre devlet, bireylerin bir araya gelmesiyle kurulmuş bir tüzel kişidir ve devletin en önemli işi kendi varlığını korumaktır. Bu bağlamda; parçaları bütünlüğe en uygun şekliyle kullanmak ve ondan yararlanmak için genel ve zorlayıcı bir güç ihtiyaç vardır. Tıpkı doğanın insanlara, uzuvlarını özgürce kullanabilmeleri konusunda verdiği yetki örneğinde olduğu gibi toplumsal sözleşme de siyasal topluluğa kendi organlarıyla ilgili olarak kesin yetkiler verir. İşte genel iradenin yönlendirdiği bu yetki, egemenlik adını alır (Rousseau, 2008: 84).

Bu noktada adalet anlayışımızı, Hz. Ömer'in *Adalet mülkün temelidir* sözünde ifade ettiği şekliyle ele aldığımızda, bu anlayışın hem Oğuzlar döneminde hem de günümüz Türkiye'sinde, mahkeme salonlarının duvarına yazılarak ifade edilen şekliyle Rousseau'nun fikirleriyle uyum gösterdiğini buna karşın toplum sözleşmesi tıpkı geçmişte olduğu gibi gelecekte de işe yaramayacaktır cümlesiyle bildirdiği görüşüyle uyum göstermediği görülmektedir. Oğuz toplumu, toplum sözleşmesini Türk töresiyle yapmıştır ve töreye kayıtsız şartsız itaat etmektedir.

6. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Dede Korkut'un gelip şadlık çalması ve Gürcistan'dan gelen haracın adaletli dağıtımı için çözüm bulması.

Bağlam: "Dede Korkut aydur: Hanum bunun üçünü dahı bir yiğide virelüm didi, Oğuz iline karavul olsun didi" (Ergin 1986:100).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1. Haraç adaletle dağıtılmalı Oğuz beyleri küstürülmemelidir.
2. Haracın dağıtımı beyler arasında eşitsizliğe yol açıp küslüğe zemin hazırlamamalıdır.

Gürcistan'dan gelen haracı nasıl dağıtacağını bilemeyen Bayındır Han, Dede Korkut'a danışır. Oğuz'un tamambilicisi Dede Korkut gelir. Şadlık çalar ve Bayındır Han'a niçin üzgün olduğunu sorar. Bayındır Han'ın cevabı üzerine Korkut Ata, adaletle hükmeder ve Gürcistan'ın haracının nasıl adaletle dağıtılacağını söyler. Hediyeler tek bir beye verilecektir böylece Oğuz beyleri küstürülmeyecektir.

Bayındır Han'ın gelen haracı beylerine eşit şekilde dağıtamamaktan dolayı duyduğu üzüntü Müslüman bir toplum olan Oğuz toplumunda, adaletin tevhit ilkesiyle bütünleşen bir ilke olmakla Mutezile ekolünü düşüncesiyle örtüşmektedir. Oğuz toplumunun adalet anlayışı mutezile ekolünü yanı sıra John Locke'un, devletin bireysel hak sahiplerinin sözleşmesiyle kurdukları bir organizasyon olduğu dolayısıyla adaletin de bireysel hakların merkezinde bulunduğunu düşüncesiyle ve Rawls'ın bireysel hakların adalet ilkesi ile belirlendiği düşüncesiyle de uyum sağlamaktadır. Oğuz toplumu adaletli olmak olgusunu aynı zamanda bir etik değer olarak değerlendirmektedir bu sebeple Rawls'ın adalet kavramının etik bir değer olmaktan çok politik ve ekonomik bir erdem olduğunu ifade ettiği sözleriyle uyum göstermemekte bu noktada Rawls'ın bakış açısından ayrı düşmektedir.

7. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Kazan'ın adaletli davranarak evini yağmalatması.

Bağlam: “Üç Ok Boz Ok yağnak olsa Kazan ivin yağmaladur idi. Kazan girü ivin yağmalatdı” (Ergin 1986: 124).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetiksel anlamda önermeler: Yağmalatma geleneği hanların, beylerin büyüklüklerini gösterir bir hareket olup onların devletin başı olduklarını tescilidir.

Kazan Bey, bir Oğuz geleneği olarak her yıl evini İç Oğuz'a ve Dış Oğuz'a yağmalatmaktadır. Yağma, yöneticilerin adaletli davranışlarına en büyük örnektir. Oğuz beyleri kendi evlerini paylaşımına açmakta ve hiç kimseye ayrıcalık tanımamaktadırlar.

Kazan Bey'in kişiliği, İbn Arabi'nin adalet anlayışındaki, Tanrı'nın bütün varlıkları kendi doğasına uygun olarak, yaratılışlarına en uygun olanla uyumlu bir şekilde, varlığın neye ihtiyacı varsa onu vererek yaratmış olduğu düşüncesiyle uyum göstermektedir. Tanrı'nın isimleri Âdil ve Âlim'dir. Orhun kitabelerinde ise Tanrı, hükümdarlara/yöneticilere/liderlere kut vermektedir. Bu anlamda ordasının lideri Kazan Bey'e de kut vermiş ve onun adaleti tesis etmekle görevlendirmiştir. Hükümdarlar/yöneticiler/liderler yeryüzünde Tanrı'nın temsilcileridir. Kazan Bey, kut bulmuş bir yönetici olarak hükümet etme ve adalet tesis etme yeteneklerine sahiptir. Bu yetenekler onun olası tehlikeleri görmesini ve vaktinden önce önlem almasını sağlamaktadır. Aruz'u yağmaya çağırması ve onu sınamak istemesinin altında yatan sebepleri, bu özellikleri itibarıyla bilmektedir.

Hikâyenin devamında yaşananlar ise Mevlana'nın adalet anlayışıyla uyum göstermektedir. Dış Oğuz beylerinin Aruz'un Kazan'a asi olma isteğini Kuran'a el basarak onaylamaları ve bu yolda Beyrek'in canının alınmasına seyirci kalmaları adalet etik değerinin olumsuz teşekkülüne örnek teşkil etmektedir. Bu yönüyle de Mevlana'nın bir toplum nasıl bir düzen istiyorsa o düzeni ifade eden bir yaşam şekli sürmelidir fakat toplumun adil ve iyi bir yaşama sahip olması ancak Tanrı'nın onlara lütufta bulunmasıyla mümkün olabilir eğer tam tersi bir durum varsa toplum kötü bir hayat sürüyorsa Tanrı, o toplumu işlediği suçlardan dolayı cezalandırmış/cezalandıracaktır düşünceleriyle örtüşmektedir. Çünkü Dış Oğuz, Beyrek'in ölümüne seyirci kalmanın cezasını, dirliği bozularak, Kazan Han'ın hışmına uğrayarak ve onunla savaşmak zorunda kalarak ödemiştir. Mevlana'nın altını çizdiği nokta burada; Dış Oğuz'un bu adaletsiz davranışı, Tanrı tarafından kabul görmemiş ve cezalandırılmışlardır, önermesiyle ifadelendirebilir ve düşünceye bu anlamda uyum göstermektedir. Yine hikâyenin sonunda Kazan Bey'in Dış Oğuz'u affetmesi ve onlara elini öptürmesinde, Mevlana'nın hükümdarın halklarını adaletle yönetmeleri, adaletin gerektirdiği cezaları uygularken iyilik yapmaları ve zulümların adaletle dengeleneceği düşüncesini karşılamaktadır. Kazan'ın Mevlana'nın işaret ettiği sabırlı olmak, iyilik etmek, suçlulara karşı adaletli davranmak ve adaletin tesisi kaygısıyla acele kararlardan kaçınıp suçlunun pişman olmasına zaman tanıyarak adaletle fayda saklamak şeklindeki düşüncelerinin tamamını, hikâyenin akışı içinde aşama aşama Dış Oğuz toplumuna uyguladığını görmekteyiz. Bu davranışlar da Oğuz toplumunda adalet olgusunun hem hukuki anlamda hem de bir etik değer olarak yer bulduğunu göstermektedir.

8. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Aruz'un Kazan Bey'in Dış Oğuz'u yağmaya çağırmasını adaletsizlik olarak nitelendirerek eşitlik ve adalet kavramlarına dikkat çekmesi.

Bağlam: “Hemişe Kazanın başına bunlar gelsün, tayısı Aruzu dayım ana tursun, biz Kazana düşmenüz bellü bilsün didi” (Ergin 1986: 124).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetiksel anlamda önermeler:

1. Yönetimde eşitlik ve adalet olmalıdır.
2. Dış Oğuz'un yağmalama hakkı vardır.

Kazan Han evini yağmalatırken o yıl sadece İç Oğuz beylerini yağmaya çağırmıştır. Amacı Dış Oğuz'u sınamaktır fakat Dış Oğuz'un başı Aruz Koca, Kazan'ın bu davranışını adaletsiz bir davranış olarak nitelendirir. Bu sebeple Dış Oğuz, Kazan Han'a düşman olur.

Kazan Bey'in davranışı; İbn Sina'nın adaleti, dengede olmak anlamıyla ele alışı, *iffet-şecaat-hikmet* kavramlarıyla bütünlük gösteren bir erdem olarak tanımlayışıyla uyum göstermektedir. Nitekim Kazan Bey, Aruz'u sınamak istemiş ve Kılbaş'ı ona göndermiştir. Kılbaş geri döndüğünde Kazan Bey'e, Aruz'un İç Oğuz'un yağmasına davet edilmemesini bir küslük sebebi olarak gördüğünü anlatmıştır. Kazan Bey'in sınama ihtiyacı ve isteği; İbn Sina'nın insanın olgunluğunun davranışlarına yansımaları olarak tanımladığı *dengenin* ve bu *dengellik* durumunun adaletin teşekkül etmesini sağladığı fikrinin eyleme dökülmüş halidir. Bu sefer adaletin olumsuz bir etik değer olarak teşekkül ettiğini, hem fizikî hem psikolojik yönden dengeli olma halinin olumsuz anlamıyla Aruz'la bedenleştiğini görmekteyiz.

Yine İbn Sina'nın adaletin hem kişinin kendisine hem de emri altındaki kişilere karşı davranışlarında gözlemlenebildiğini yönündeki sözlerinin eyleme dökülmüş halini, Aruz'un kendi emri altındaki beylerin Kazan'a düşman olmalarını istemesinde ve bu isteğini beylere yemin ettirerek teyit etmesinde görmekteyiz. Aruz, İbn Sina'nın adalet erdeminin altındaki iki temel ilke *ıfrat* ve *tefrit* arasında *orta oranı* bulamamasının bedelini canıyla ödemiştir. Kazan Bey ise Dış Oğuz ile yaptığı savaşın sonunda onları yenip elini öptürerek hükümlerini yeniden tescil etmiş ve İbn Sina'nın işaret ettiği adalet kavramında hak edileni vermemek ile hak edilenden fazlasını vermek arasındaki orta oranı bulmuştur. İbn Sina'nın dikkat çektiği, adil bir toplumun temellerinin kurulmasında sosyal işbirliği ve uzlaşımın önemi, Kazan Bey'in dikkatinden kaçmayan ve bir hükümdar olarak haseten üzerinde durduğu bir hadisedir.

Şimdi çözümlene tablomuzda *Adaletli Olmak Olumlu Etik Değeri* başlığı altında yer alan halkbilimsel anlamda halk fikirleri ile metaetikselsel anlamda önermeler doğrultusunda Oğuzların *Adaletli Olmak Olumlu Etik Değerinin* Halk felsefesini (dünya görüşü) belirleyelim:

Oğuzların; Dede Korkut'un erdemli ve hünerli olup yiğitlik gösteren Oğuz eri için babasından beylik ve taht istediği, babanın, erdemli ve hünerli yiğit oğluna karşı adaletli davranıp ona kılıcının ekmeği ile hak ettiklerini cömertçe sunduğu görülmektedir. Oğuz yiğitleri savaş alanında Bayındır Han'ın iktidarının taşıyıcılarıdır. Oğuzların aralarındaki her paylaşımın adaletle yapılmaktadır; haraç adaletle dağıtılarak Oğuz beyleri gücendirilmemektedir. Husumetlerin giderildiği adaletin sağlandığı gözlemlenmektedir. Oğuzlarda merkezi otoriteyi Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda; Oğuzların merkezi otoritenin tanrısal kutsallık taşıdığı ve bu tanrısal kutsallıktan herkesin eşit şekilde pay aldığı, yönetimde eşitlik ve adaletin esas alındığı kabulleri çerçevesinde yapılandırdıkları bir dünya görüşüne sahip oldukları görülmektedir.

6. Bulgular

Halkbilimsel Metaetik Kuram ve kuramın inceleme yöntemi Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümlene ile Dede Korkut Kitabı'nda Adaletli Olmak Etik Değeri hakkında yaptığımız araştırma sonucunda bulgularımız şu şekildedir;

Adaletli olmak etik değeri Türk kültür ergonomisinin çatısını oluşturan çok önemli etik değerlerden biridir ve Dede Korkut Kitabı'nda bir kültürel etik kod olarak yer almaktadır. Buna göre yaptığımız kavramsal tanımlamalar;

Etik Davranış (ahlak kuralları): Temel hak ve hukukun gerçekleştirilmesi esastır.

Etik Eylem: Temel hak ve hukukun gerçekleştirilmesi toplumun rahat ve huzur içinde yaşamasının sağlanması.

Etik Değer: Adaletli olmak.

Etik Anlayış: Etik davranış, etik eylem ve bu olguların kavramsallaştırılmış şekliyle etik değer bize etik anlayışı verir. Bu örneklemeden yola çıkarak Türk toplumu olarak bizlerin, adaletli olmayı esas alan bir etik anlayışa sahip olduğumuzu söyleyebiliriz.

Kültürel Etik kod: İnsanların temel hak ve hukuku gözetilmelidir/İnsanlara karşı adaletli davranılır/İnsanlara karşı adaletli olunacak adaletsiz davranışlardan kaçınılacaktır/Adaletsiz olmaktan sakınmak gerekir.

Etik Değerin Kültürel Ergonomik Yapıdaki Yeri: Adaletli olmak olumlu etik değerinin sözlü ve yazılı Türk kültür ürünlerinde, Türk destanlarında özellikle Yusuf Has Hacıp'ın Kutadgu Bilig'i, Nizamülmülk'ün Siyasetnamesi gibi örnek eserlerle özellikle ön plana çıkartıldığı gerek Dede Korkut Hikâyeleri'de gerekse kanunnamelerde, divan ve halk edebiyatı ürünlerinde yer verilerek Türk toplumunda hem yöneticilerin hem de yönetilenlerin sahip olması gereken ayrıcalıklı bir etik değer olarak tanımlandığı görülmektedir.

Türk mitolojisinde *Adaletli Olmak Etik Değerinin Orhun Abidelerinde* açıkça anlatıldığı şekliyle; Türk halkını yöneten yöneticilerin Tanrı tarafından görevlendirilmiş, kut bulmuş yöneticiler olarak devletin yasalarını koydukları ve adaleti tesis ettikleri açıkça ifade edildiği ve Türk mitolojisinde gerek adaleti bir etik değer olarak değerlendirerek bu etik değere yer verilmesi noktasında gerekse adaleti hukukî bir kavram olarak değerlendirerek adaletin eşit şekilde tesis edilmesi noktasında büyük bir hassasiyet gösterildiği yanı sıra yüksek düzeyde bir etik algısına sahip olunduğu görülmektedir.

İslam felsefesi ve Batı felsefesi filozoflarının *Adaletli Olmak Etik Değeri* konusundaki düşünceleri;

Batı felsefesi filozoflarından *Aristoteles, Platon ve Rossun* adaleti ölçülü olmak olarak tanımladıkları ve altın orta ile ölçülendirilmesi gerektiğini düşündükleri; *Rousseau, Locke ve Rawlsın* adaleti bir etik değer olmaktan öte hukuki bir kavram olarak ele aldıkları; *Kropotkinin* adaleti hem bireysel hem toplumsal olarak değerlendirdiği tespit edilmiştir.

İslam felsefesinde ise *Farabi, İbn Sina, Ebû Miskeveyh* gibi Müslüman filozofların, rasyonel bir adalet kavramı geliştirdikleri; *Gazali, İbn Arabi ve Mevlana* gibi mutasavvuf filozofların ise başlangıçta adalet olgusunu diğer filozoflarla benzer bir şekilde ele almış oldukları fakat sonrasında bu olguyu Tanrı'nın âleme ebedi olarak naksettiği metafiziksel bir hikmet anlayışı bağlamında ele almış oldukları tespit edilmiştir.

Bu arka planın varlığıyla Dede Korkut Kitabı'nda *Adaletli Olmak Etik Değerinin* Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu'nda yer alan sekiz bağlamının incelenmesi sonucunda;

1. bağlamın Aristoteles'in ve Ross'un düşünceleriyle uyum gösterdiği, 2. bağlamın Kropotkin ve Platon ile uyum gösterdiği, 3. bağlamın Farabi'nin düşünceleriyle uyum gösterdiği, 4. bağlamın Gazali ve Platon'un görüşleriyle uyum gösterdiği, 5. bağlamın Rousseau'un düşüncesi ve Hz. Ömer'in sözüyle uyum gösterdiği, 6. bağlamın Locke ve Rawls ile uyum gösterdiği, 7. bağlamın İbn Arabi ve Mevlana'nın düşünceleriyle uyum gösterdiği, 8. bağlamın İbn Sina, Platon ve Aristoteles'in düşünceleriyle uyum gösterdiği tespit edilmiştir.

Bu tespitlerimiz sonucunda, çözümleme tablomuzda *Adaletli Olmak Olumlu Etik Değeri* başlığı altında yer alan halkbilimsel anlamda halk fikirleri ile metaetiksel anlamda önermeler doğrultusunda Oğuzların *Adaletli Olmak Olumlu Etik Değerinin* Halk felsefesi (dünya görüşü) şu şekildedir;

Oğuzların; Dede Korkut'un erdemli ve hünerli olup yiğitlik gösteren Oğuz eri için babasından beylik ve taht istediği, babanın, erdemli ve hünerli yiğit oğluna karşı adaletli davranıp ona kılıcının ekmeği ile hak ettiklerini cömertçe sunduğu görülmektedir. Oğuz yiğitleri savaş alanında Bayındır Han'ın iktidarının taşıyıcılarıdır. Oğuzların aralarındaki her paylaşımın adaletle yapılmaktadır; haraç adaletle dağıtılarak Oğuz beyleri gücendirilmemektedir. Husumetlerin giderildiği adaletin sağlandığı gözlemlenmektedir. Oğuzlarda merkezi otoriteyi Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda; Oğuzların merkezi otoritenin tanrısal kutsallık taşıdığı ve bu tanrısal kutsallıktan herkesin eşit şekilde pay aldığı, yönetimde eşitlik ve adaletin esas alındığı kabulleri çerçevesinde yapılandırdıkları bir dünya görüşüne sahip oldukları görülmektedir.

Sonuç

Metaetik, etik üzerine bir üst düşünme biçimidir, etiğin felsefesini yapmaktır. Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın metinlere uygulanması noktasında dikkat edilecek bazı hususlar vardır. Bir metni metaetiksel olarak incelemeye başladığımızda bulduğumuz halk fikirleri/önermeler etik olguya çok yönlü/her yönden bakabilmemizi sağlamalıdır. Bu noktada tespit edilen halk fikirlerinin/önermelerin tamamının kendi dünya görüşümüzle uyum sağlayan fikirler olmaması dikkat edilmesi gereken husustur. Etik olguya mümkün olduğunca geniş bir perspektiften ve çok yönlü bakabilmek için her türlü düşüncenin birer fikir olarak halk

felsefesinde var olduğunu unutmamak gerekmektedir. İşte bu yönlü, birbirinden farklı fikirlerin dile getirilmesi suretiyle metaetikselsel çözümlene yapılan bir incelemede de bizi hataya düşürecek dikkat edilmesi gereken ikinci husus; dile getirilen bütün fikirlerin onları dile getirenler tarafından sahiplenilmiş fikirler olduğu önyargısıdır. Bu yanlış bakış açısı yine metaetikselsel çözümlenimin kavranamamasına ve etik olgunun objektif olarak yorumlanamamasına neden olur. Felsefe, etik, metaetik ve bunların halkbilimi ile sentezlenerek yapılandırılmış, disiplinlerarasılıkla ortaya konmuş bir kuram olan Halkbilimsel Metaetik Kuram, bu demokratik yapısı itibariyle birbirine zıt halk fikirlerini de aynı potada erimesini sağlamaktadır.

Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin insan dediğimiz olgusal ve felsefi varlık, ne fiziksel ne de ruhsal yönünden asla vazgeçmeyecektir. Nuthall bunu, bir futbol topunun hareketlerini Newton yasalarına göre açıklayabilmek mümkündür fakat o futbol topunu kaleye atmak isteyen oyuncunun amacını ve bu amacın altında yatan sebeplerin dile getirilmesi asla Newton yasalarıyla mümkün olamayacaktır diyerek dile getirmektedir. Çağımızda yaşanan etik problemlerine Hick'in ruh yapma teorisiyle uyum göstermektedir. Hick; insan bu dünyaya ruh yapmaya gelir. Yaratıldığı andan itibaren bir evrim süreci içindedir. Bu evrim fiziki olduğu kadar aynı zamanda ruhi bir evrimdir. İnsan evrimleşebilme ve evrimleştiği her aşamada mükemmelleşebilme özelliğine sahip olarak yaratılmıştır ve bu evrimsel gelişimini mükemmel taşıyacak unsurları alt yapısına sahiptir ama henüz tam olarak ne fiziksel ne de ruhsal evrimini tamamlayamamıştır. Bu yüzden ruh da yapamamıştır. İnsan sözcüğünün ifade ettiği sıfatlara sahip olan mükemmel insanı yani mükemmel ruhu yapabilmesi için zamana ihtiyacı vardır demektir.

Hick'in ruh yapma kavramından kast ettiği, mistik bir ruh anlayışı değildir. Kast edilen şey; insan varlığının, evrensel bir bakış açısına ulaşması, evrene, doğaya, çevreye saygı duyan ve onlarla uyum içinde yaşayan bir varlık olma yolunda ilerlemesi ve günümüz dünyasında kültürel yozlaşma sebebiyle gündem maddesi durumunda olan yoksulluğun küreselleşmesi, sağlık hizmetleri ve bu hizmetlere ulaşmaktaki adaletsizlik/eşitsizlik/yetersizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, terör, savaşlar, ekolojik problemler, bioetik saldırılar, yapay zeka kullanımı nedeniyle getirdiği/getireceği sorunlar, ırkçılık, çocuk/kadın/hayvan haklarındaki adaletsizlik gibi birçok etik sorununa çözüm getirerek adalet, eşitlik, saygı ve sevgi etik değerlerinin varlığıyla ulaşılmış, erdemli bir hayat sürdüren insandır. İşte ancak bu yaşam şekline ulaşan "insan"ın, hem biyolojik hem de ruhsal evrimini tamamlamış, Hick'in söylemiyle *ruh yapmış insan* olması söz konusudur.

Günümüzde yaşanan etik problemlerini, hiç kuşkusuz her toplum kendi mitolojik alt yapısı, tarihi arka planı, geleneklerinden yola çıkarak çözümlenecek ve bulunan çözümler evrensel taşınma noktasında, tarihin her döneminde görüldüğü üzere gerek toplumsal sözleşme gerekse insan hakları beyannamesinde olduğu gibi deneme-sınama ile erişilen doğrular insanlıkla paylaşılarak yol alınacaktır. Bu anlamda Dede Korkut Kitabı, Hick'in tanımlamasıyla ruh yapmış insana ulaşma yolunda bizlere yol gösterecek kadim bir kaynaktır. Halkbilimsel Metaetik Kuram, toplumumuzun ergonomik yapısına uyumlu birer etik kod haline gelmiş etik değerlerimizle millet ruhumuzu günümüz teknolojisiyle yeniden yapılandırma ve kadim bilgilerimiz ışığında çağımızın yeni ruhunu yapma yolunda göstergelerimizi belirlemek için yapılacak etik çalışmalarına destek sağlamak amacıyla ortaya konmuş bir kuramdır.

Sonnotlar

¹ Konuyla ilgili daha önceki çalışmamızda, Dede Korkut Kitabı'nda 173 olumlu ve olumsuz etik değer tespit edilmiştir. Olumlu ve olumsuz etik değerlerin toplam bağlam sayısı 929'dur. 126 olumlu etik değer 777 bağlam sayısı; 47 olumsuz etik değer, 152 bağlam sayısı Dede Korkut Etik İndeksi'nde yerlerini almışlardır. Çalışmanın tamamı için bkz. (Çobanoğlu 2021a: I-814; Çobanoğlu 2021b: 814-1771)

Kaynaklar

AKTAŞ, S. (2001). *Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi (HVAT)*. Ankara: Liberte Yayınları.

AL-GHAZALİ (1992). *The Ninety-Nine Names Beautiful Names of God (a-Maqsad al-Asna fi Sharh asma Allah al-Husna)*. (trans. D. B. Burrell and N. Daher), Cambridge: The Islamic Texts Society.

- ALTUNCU, A. (2014). “Sümerlerde Tanrı Anlayışı Ve Tanrılar Panteonu”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 7, s. 118-142.
- ARİSTOTELES (2019). *Fizik*. (Çev.: Saffet Babür), I. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- AVSHALOM, M. A; RACHMAN-MOORE, D. (2004). “Methods Used to Implement an Ethical Code of Conduct and Employee Attitudes”. *Journal of Business Ethics*, S. 54, s. 225-244.
- BERTHAM, T vd. (2016). “EECERA ethical code for early childhood researchers”. *European Early Childhood Education Research Journal*, S. 24, s. III-XIII.
- CEVİZCİ, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- CEVİZCİ, A. (2002). *Etiğe Giriş*. Ankara: Engin Yayıncılık.
- ÇEÇEN, A. (1975). “Hukukta Norm ve Adalet”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 1-4, ss. 71-115.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2000). “Geleneksel Dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler”. *Milli Folklor*, S.45, s. 12-14.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2015b). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2016). “Toplumsal ve İktisadi Kökenleriyle Türk Mitolojisi”. *Bilim ve Ütopya*, Y.22, S.270,s.11-35.
- ÇOBANOĞLU, S. (2020). “Halkbilimsel Açıdan Türk Dünyası Sosyokültürel Bağlamında Etik Ve Metaetik”. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 5, s. 147-168.
- ÇOBANOĞLU, S. (2021a). *Halkbilimi Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin Halk Felsefesi ve Metaetiksel Çözümlemesi: İnceleme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, C. 1, ss. I- 814.
- ÇOBANOĞLU, S. (2021b). *Halkbilimi Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin Halk Felsefesi ve Metaetiksel Çözümlemesi: İnceleme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, C. 2, s. 814-1771.
- ÇOBANOĞLU, S. (2022a). “Halkbilimsel Metaetik Kuram ve Bir İdeoloji Olarak Dede Korkut Kitabı'nın ‘Verdiği Sözü Tutmamak Olumsuz Etik Değeri’ Bağlamında Metaetiksel Çözümlemesi”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 15, S. 37, s. 54-71.
- ÇOBANOĞLU, S. (2022b). “Halkbilimsel Metaetik Kuram ve Türk Halk Felsefesinde ‘Sarhoş Olmak Olumsuz Etik Değeri’nin Dede Korkut Örnekleme”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 130, S. 256, s. 195-216.
- ÇOBANOĞLU, S. (2022c). “Halkbilimsel Metaetik Kuram ile ‘Kendini Övmek ve Kibirli Olmak Olumsuz Etik Değerleri’nin Halkbilimsel Temellendirmesi”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 30, s. 168-192.
- ÇOBANOĞLU, S. (2022d). *Mitoloji Araştırmaları III*, (Ed.: İbrahim Gümüş) İçinde, “Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri’nda ‘Söz Vermek Verdiği Sözü Tutmak’ Olumlu Etik Değeri’nin Mitolojik Arka Planı”. *Pradigma Akademi*, s. 31-68.
- ÇOBANOĞLU, S. (2022e). “Halkbilimsel Metaetik Kuram ile ‘Husumet Oluşturmak’ ve ‘İftira Atmak’ Olumsuz Etik Değerleri’nin Çözümlemesi”. *Folklor/Edebiyat*, S. 110, s. 347-370.
- ÇOBANOĞLU, S. (2022f). “Kültürel Ergonomi ve Dede Korkut Etik Kodu’nun Evrenselliği Üzerine Tespitler”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi I. Uluslararası Türkiyat Kongresi’nde* sunulan bildiri.
- ÇOBANOĞLU, S. (2022g). “Türk Ahlakının Temel Kavramlarından Adalet Olumlu Etik Değeri’nin Dede Korkut Örnekleme”. *Uluslararası Antalya Yörük ve Türklük Araştırmaları Bilim ve Sanat Kurultayı’nda* sunulan bildiri.
- DUNDES, A. (1972). *Folk ideas as units of worldview. Toward New Perspectives in Folklore*, (Ed.: A. Paredes - R. Bauman). 93-103, Austin: The University of Texas Press.

- ELİADE, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*, (Çev.: Sema Rıfat), İstanbul: Om Yayınevi.
- ERGİN, M. (1986). *Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük*. İstanbul: Ebru Yayınları.
- ERHAT, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ESENER, T. (2001). *Hukuk Başlangıcı*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- FARABİ. (1999). *Tahsilü's-Sa'âde, Mutluluğun Kazanılması*. (Çev.: Ahmet Arslan), Ankara: Vadi Yayınları.
- IBN AL-'ARABİ (1867). *Futuhât al-Makkiyya*. 4 vols. Cairo.
- İBNİ MİSKEVEYH, (1983). *Tehzibu'l Ahlâk, Daru'l-Kütübi'l İlmiye*. (Çev.: Şener A vd.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İBN SİNA. (2014). "Risale fi'l birr ve'l ism". (Çev.: Gürbüz Deniz), *Diyanet İlmi Dergisi*, 50(1), s. 229-244.
- KAPLAN, M. (2010). *The Culture At Work: Cultural Ergonomics, Ergonomics*. V. 38 (3), s. 606-615.
- KARWOWSKİ, W. (2001). *International Encyclopedia of Ergonomics and Human Factors*. Taylor and Francis, London and New York.
- KRAMER, S. N. (1999). *Sümer Mitolojisi*, (Çev.: Hamide Koyukan), İstanbul: KabalcıYayınevi.
- KROPOTKİN, P. A. (2018). *Etik*, İstanbul: Öteki Yayınevi.
- LÉVİ-STRAUSS, C. (1994). *Yaban Düşünce*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MEVLANA. (1994). *Mecâlis-i Seb'a*. (Çev.: Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: Kent Basımevi.
- MEVLANA. (1999). *Mektûbât-Mektuplar*. (Hızl.: Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- MEVLANA. (2003). *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*. (Çev ve Şerh.: Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- ONART, A. (1976). "Ahlâk Felsefesinde Doğalcılık Nedir?". *Felsefe Arkivi*, 0 (20), 79-97.
- PİNCH, G. (2002). *Handbook of Egyptian Mythology*. USA: ABC-CLIO.
- PLATON. (1999). *Devlet*. (Çev.: Selahaddin Eyüboğlu vd.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ROSS, D. (2017). *Aristoteles*. (Çev.: Ahmet Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ROUSSEAU, J. J. (2008). *Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri*. İstanbul: Say Yayınları.
- TEKİN, T. (1995). *Orhon Yazıtları (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk)*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- TEPE, H. (2011). *Etik ve Metaetik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- TONYA, L vd. (2014). *Cultural Ergonomics, Theory, Methods, and Applications*, CRS Press, Taylor end Francis Group.